

Les cambres agrícoles i l'intent de recomposició del món rural tradicional

Jordi Planas i Maresma
Universitat de Barcelona

L'article que presentem a continuació s'emmarca en un plantejament més general que sosté que la crisi finisecular va provocar canvis fonamentals en el desenvolupament de l'activitat agrària, de manera que molts dels elements que caracteritzaven el món rural del segle XIX foren ja irrecuperables.¹ Entre aquests elements hi ha el pairalisme, un discurs ideològic al qual els propietaris s'aferraven al començament del segle XX, però que havia entrat en una contradicció profunda amb la realitat econòmica i social del món agrari català. La dinàmica de l'associacionisme agrari durant les primeres dècades d'aquest segle és un bon testimoni d'aquesta contradicció; en aquest article, que se centra en les primeres cambres agrícoles, es posa de manifest com el pairalisme va deixant d'ésser utilitzat com a recurs mobilitzador.

Les primeres cambres agrícoles, tot i el caràcter «modern» que exhibien, van vehicular la ideologia pairalista: els seus butlletins, que també servien per a difondre el canvi tècnic en l'agricultura, eren plens de referències a la «classe agrícola catalana» (entesa com un tot) i «el seu característich amor al treball, la proporcionada distribució de la propietat, la patriarcal constitució de la família pagesa i el senti-

1. Després que l'any 1975 Ramon Garrabou va publicar una primera aproximació a l'impacte de la crisi finisecular («La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme». *Recerques*, núm. 5), són molts els estudis que n'han destacat la importància. L'any 1986 es va celebrar a Girona un Seminari Internacional d'Història sobre aquest tema, les ponències del qual foren recollides dos anys més tard dins GARRABOU, R. (ed.) *La crisi agrària de fines del siglo XIX*. Barcelona: Crítica. Un segon col·loqui internacional, centrat especialment en els aspectes socials de la crisi agrària, es va celebrar a Barcelona l'any 1991 organitzat per l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives (UPF) i pel Departament d'Economia i Història Econòmica de la UAB. Aquest article parteix de les hipòtesis que defensaren en aquest col·loqui R. Garrabou, J. Pujol, J. Colomé i E. Saguer sobre el cas català: «La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya». *Recerques*, núm. 26 (1992).

ment tradicionalista que bateja en la gent del camp». ² Aquests valors tradicionals que conformaven el pairalisme havien de permetre resistir «la invasió de l'onada destructora dels fonaments socials» ³ que els propietaris veien com s'estenia per les ciutats i que amenaçava també el món rural; és per això que des de les cambres agrícoles es feien contínues exaltacions de la vida al camp i s'advertia contra la influència disgregadora del món urbà. ⁴

Segons la nostra hipòtesi, la implicació dels propietaris en el moviment associacionista responia a la necessitat d'adequar les explotacions agràries a la nova situació dels mercats, però era ensems una iniciativa que buscava el manteniment del vell ordre del món rural. La crisi finisecular no sols havia canviat les circumstàncies econòmiques en què s'havia desenvolupat fins aleshores l'agricultura, exigint l'adopció de noves tècniques més productives per poder fer front a la creixent competència en els mercats, sinó que havia posat en relleu la diversitat d'interessos en el si de la societat rural i havia desemmascarat la visió d'un món rural harmònic i sense conflictes que predicava la ideologia pairalista. L'aparició d'un sindicalisme pagès de resistència, la difusió dels idearis republicans, socialistes i anarquistes i l'aparició d'una conflictivitat oberta entre els propietaris i la petita pagesia, sobretot a les àrees vitícoles a partir de la invasió de la fil·loxera, havien deteriorat perillosament els mecanismes de control tradicionals dels sectors dominants i calia establir uns nous nexes d'unió per a reforçar les jerarquies tradicionals. ⁵

2. MASPONS i CAMARASA, J. *Agremiació agrícola. Notes històriques*. Granollers: Imp. Jaume Joseph, 1906, pàg. 46.

3. *Ibidem*.

4. Hem escollit un parell d'exemples, extrets de la revista de la Cambra Agrícola del Vallès, que il·lustren bé aquesta exaltació carrinclona del món rural: «No abandonis, robust y ditxós pagés, la teva fanga, la teva magaya, ni la teva fals, perquè son eynas que't donaran cert profit y salut! No't deixis enganyar per el diner de la fàbrica, ahont no's respira aire tan pur, y si guanyas mes ho gastarás ab vicis; en el camp respiras el balsam de las herbas, del arbre y de les flors que'l bon Deu ha criat per nosaltres.» (Josep Rosell. «Conversa entre pagesos». *RCAOV*, 2-1902). «Com la vida de pagés / no n'hi ha pas de mes tranquila / ditxós qui la pot gosar, / sols aquell sab lo que es vida. / Llevarse á punta de sol, / pensá en Deu y en la familia / tot el jorn bregá ab dalit / y aná á joch al caure'l dia. / Deu me dó viure á pagés / que no pas á las grans vilas; / Deu me dó l'aire ben pur, / no'l viciat ple de matzinas.» (*La vida al camp: poema bucòlic popular en 20 cants i una adresa i en forma de quadrets sinfonio-vocals*. Música de M. Burgés i lletra de Ramon Masifern. Barcelona: Imp. Joaquim Mora, ca. 1900. L'esmentat Josep Rosell presentava aquest fragment i afegia una recomanació: «Apreneu aquets versos y canteulos ben sovint». *RCAOV*, 4-1902).

5. Cal tenir present que aquesta situació de crisi social fou viscuda també de forma molt intensa en el món urbà. Es tracta, per tant, d'un fenomen molt més general, que tindria la seva traducció política amb la crisi del caciquisme sobre el qual s'assentava el sistema de la Restauració i que permet explicar l'aparició del regeneracionisme de finals del segle XIX, així com l'èxit del projecte regionalista a Catalunya. (En un altre lloc he analitzat les relacions entre el catalanisme i el moviment agrari-

En aquest context, l'associacionisme interclassista que proliferà en el món rural des de la darrerïa del segle XIX s'ha d'entendre com una veritable ofensiva dels propietaris per tal de recuperar l'autoritat moral i reconduir la situació de crisi, tot evitant els enfrontaments de classe en el si del món rural. La ideologia pairalista era una peça fonamental d'aquesta ofensiva, en tant que servia per a reforçar els trets d'identitat comuns entre els diferents grups socials, diluïa els seus conflictes interns i, en fi, creava les condicions per a restablir les solidaritats verticals que durant molt de temps havien facilitat als grans propietaris el manteniment de l'hegemonia social.

Si avaluem la seva eficàcia no tant pel que aconseguí de fer, sinó pel que aconseguí d'impedir de portar a terme,⁶ és a dir, com a baluard enfront del sindicalisme de classe, haurem de convenir que aquesta ofensiva va tenir un èxit notable almenys fins als anys de la Primera Guerra Mundial. Però els canvis que s'havien produït durant la crisi finisecular eren tan profunds que a llarg termini l'intent de les cambres agrícoles de restaurar el món rural tradicional havia de saldar-se forçosament amb un fracàs.⁷ La major part de les cambres agrícoles promogudes pels propietaris al començament del segle XX aviat van entrar en crisi i foren substituïdes per unes noves associacions amb un caràcter molt més «empresarial», en les quals el cooperativisme era l'element articulador fonamental i el discurs pairalista ja no apareixia, almenys de manera explícita. Aquest nou model associatiu lligat a les reivindicacions econòmiques i de defensa dels mercats es va consolidar en els anys vint, precisament quan la conflictivitat creixent en el sector agrari va donar lloc a la reaparició d'un moviment pagès de classe cada vegada més organitzat, que va acabar portant els propietaris a unes actituds de resistència patronal que es van manifestar amb tota cruesa durant la Segona República.

ta; vegeu PLANAS, Jordi. *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*. Vic: Eumo Editorial, 1994).

6. CASTILLO, Juan José. *El sindicalismo amarillo en España*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo, 1977, p. 93 i ss. La idea del bloqueig de l'organització autònoma de la pagesia a través de la dominació i orientació política per part dels terratinents és la base de l'estudi de Castillo sobre la Confederación Nacional Católico-Agraria: *Propietarios muy pobres. Sobre la subordinación política del pequeño campesino en España*. Madrid: MAPA, 1979.

7. Per comparar, un exemple d'aquest fracàs de la «restaurazione di un'utopica arcadia rurale» es pot trobar en la Societ  degli agricoltori italiani, fundada el 1895 i que no podrà sobreposar-se a la conflictivitat agrària de les primeres dècades del segle XX a Itàlia. Vegeu: ROGARI, Sandro. *Propriet  fondiaria e modernizzazione. La Societ  degli agricoltori italiani, 1895-1920*. Milà: Franco Angeli, 1994. Del mateix autor: *Ruralismo e anti-industrialismo di fine secolo. Neofisiocrazia e movimento cooperativo cattolico*. Florència, 1984.

La crisi de finals del segle XIX i l'esclat del moviment associacionista agrari

A partir de la crisi finisecular, els propietaris van adquirir consciència que les condicions econòmiques en què es desenvolupava l'agricultura estaven canviant molt ràpidament i exigien una adequació igualment ràpida per part dels productors agraris. Davant d'aquesta necessitat, van trobar en l'associacionisme «tot l'ideal de salvació de la classe agrícola ... Si en altres èpoques era útil y necessaria l'associació agrícola, més ho és en aquets temps del cultiu en gran escala, en que s'ha de fer aplicació de procediments complicats, fills dels avensos científichs, en que s'ha d'industrialisar l'art de la terra y s'ha de comerciejar ab els productes d'aquesta; circumstancies que demanen el concurs d'inteligençies, de capitals i d'activitats de tots els agricultors, grans y petits, d'una comarca o localitat».⁸ Un dels trets distintius de l'associacionisme agrari que proliferà a partir de la crisi finisecular fou, doncs, la difusió de les millores tècniques en l'agricultura per mitjà de la instrucció agrícola (exposicions, conferències, curssets, etc.) i també la presència dels serveis de crèdit, de compra-venda d'inputs agraris, de lloguer de maquinària, etc., que facilitaven l'ajust a les noves condicions del capitalisme agrari.

Amb tot, els propietaris pensaven que els beneficis materials que oferien aquestes entitats eren secundaris davant del benestar «moral» que reportaven.⁹ Aquest benestar moral tenia a veure, sens dubte, amb el control ideològic de la pagesia que podien exercir des de les associacions, i també amb la possibilitat d'hegemonitzar un moviment agrari que reforçés el seu poder com a grup de pressió en defensa dels seus interessos.¹⁰ En efecte, en les cambres agrícoles que es crearen a partir de 1890

8. MASPONS i CAMARASA, Jaume. «Sindicats agrícols». *La Veu de Catalunya*, 12-10-1906.

9. Aquesta idea era expressada amb tota claredat en un diàleg figurat (una tècnica per aproximar-se més fàcilment al pagès que al seu destinatari) sobre la funció de les cambres agrícoles:

«Jo'm creya, Joan, y dispenseume, que aixó de la Cámara Agrícola sols era pera proporcionar adobs y llevors y deixar diners als pagesos per evitar la usura, y no pensava servís per tantas cosas.

-Aquestas ventatjas, son lo de menos; perquè la Cámara ha de servir per cosas mes importants, com vaig á probarte. Ab l'associació se multiplan las forsas d'una manera prodigiosa; y com que els pagesos forman una gran majoría del país, agrupats y units, se lograría tot lo possible y convenient per millorar nostra insoportable situació, aixís com justicia, moralitat, instrucció y verdadera llibertat.» (ROSSELL, Joseph. «Conversa entre pagesos». *RCAOV*, 12-1901).

10. Els sectors més conscienciats dels rabassaires eren perfectament conscients de l'acció dels terratinents: en una conferència extraordinària de la Federació d'Obrers Agrícoles celebrada al Vendrell el 21 de juliol de 1895 s'acordà expulsar les seccions i els federats que s'adherissin «a las Cámaras Agrícolas o a sus tendencias» i combatre especialment les «federaciones mixtas» que els propietaris estaven constituint «para romper la disciplina social de los trabajadores» i «reducir nuestras fuerzas a auxiliares de sus intenciones» (*El Campesino*, 15-4-1895, 15-5-1895 i 30-9-1895, citat per Antonio López Estudillo. «La Federación de Trabajadores Agrícolas de la Región Española, un episodio de organización y conciencia del campesinado catalán, 1893-1897». Inèdit, p. 25-26. Vegeu

hi trobem una voluntat clara d'erigir-se en portaveus d'un moviment regenerador de l'agricultura en un sentit més global, a diferència dels sindicats agrícoles que es van fundar dues dècades més tard amb uns objectius molt més delimitats en l'esfera del cooperativisme agrari. La primera d'aquestes cambres (que es creà en el poble de Maldà al començament de 1891, quan tot just acabava de promulgar-se el Reial Decret per a la creació de les cambres agrícoles),¹¹ s'atribuïa fins i tot una funció redemptora respecte a l'agricultura de les terres de Lleida,¹² i es conformà com un grup de pressió enfront de la desatenció del Govern a la situació de l'agricultura, sense aconseguir establir veritablement unes activitats cooperatives.

En realitat, dintre d'aquest context regeneracionista es fa difícil distingir entre el mòbil econòmic i el més estrictament social que impulsava la nova actitud dels propietaris. Aquests propietaris tenien una consciència clara de la necessitat d'introduir canvis en l'esfera de la producció i estaven convençuts que només ells podien protagonitzar-los; però això exigia una participació molt més activa del propietari en la direcció de l'explotació,¹³ que en un context de retrocés de les rendes agràries era especialment difícil. Tot i que algunes veus relativitzaven el fenomen de l'absentisme,¹⁴ aquest retorn dels propietaris al capdavant de les seves explotacions es va produir en casos més aviat excepcionals, i és evident que en uns moments de

també BALCELLS, Albert. *El problema agrari a Catalunya (1890-1936): la qüestió rabassaire*. Barcelona: Nova Terra, 1968, p. 43).

11. La promulgació del Reial Decret del 14 de novembre de 1890 pretenia canalitzar el foment de l'agricultura a través de les cambres agrícoles; però en els anys següents se'n va qüestionar la utilitat afirmant que «aquell Real Decret de Cambres Agrícoles és deficient; sense ell, gairebé s'hauria arribat al mateix punt ahont som» («Sindicats Agrícoles». *La Veu de Catalunya*, 12-10-1906). Aleshores els propietaris reivindicaven una llei específica de sindicats agrícoles, que fou promulgada el 28 de gener de 1906.

12. En el seu primer manifest, la Cambra Agrícola de Maldà afirmava que «cual el Cristianismo nacido en humilde establo, ha nacido en el más humilde de los pueblos también el germen de nuestra unión, para que, al igual que aquél, que del establo se elevó hasta el imperio, se eleve desde este ignorado rincón hasta la capital del Estado la savia que ha de regenerar la Agricultura de esta provincia» (Vegeu: PLANAS, Jordi i CAPDEVILA, Joaquim. «La Cambra Agrícola de Maldà (1891-1900): primeres aportacions». *Segones Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Alguaià 13-15 de març de 1997 (en premsa).

13. GARRABOU; PUJOL; COLOMÉ i SAGUER. «La crisi finisecular...», p. 113.

14. Precisament en el congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear a Igualada (1913) en el qual es tractà el tema de l'associacionisme agrari sorgiren crítiques contra l'absentisme que el secretari de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Jaume Maspons, replicà afirmant que en «això del absentisme hi ha molt de teoria, molt de sentimentalisme i molt que no es veritat» i que «a Catalunya dona l'element propietari un exemple admirable de permanència, de cuidado de les seves finques, que tal vegada en cap altre part del món els propietaris rurals, els propietaris de finques rústiques se cuiden tant de les mateixes o resideixen tan en llurs finques com a Catalunya» (FAC-B. *Actes del XVI Congrés d'Igualada*, 1913, p. 48-50).

canvis intensos en el sector agrari, la falta d'una presència activa del propietari posava en qüestió moltes de les bases del discurs pairalista.

Tant és així que, mentre els grans propietaris continuaven vanagloriant-se de ser membres de la «classe pagesa», des de les mateixes cambres agrícoles apareixien veus que posaven de manifest aquesta deserció: «Entre los pequeños propietarios se encuentran los verdaderos agricultores ... Estos propietarios son los únicos que realmente se pueden apellidar agricultores y más progresos agrícolas tendríamos si encontrasen mayor protección y amparo en las clases pudientes y en el mismo Estado lo que, desgraciadamente, sucede al revés, dado que todas las cargas y gabelas del Estado, de la provincia y del municipio, pesan sobre ellos, ya que, por la corta extensión de sus predios rústicos, nada pueden ocultar al fisco, como hacen los grandes propietarios ... Entre estos propietarios se encuentran quienes aplican siempre a la mejora de sus fincas los sobrantes obtenidos, a la adquisición de máquinas agrícolas o un buen ejemplar de ganado, etc., y no como los otros, que lo despilfarran en las grandes capitales o lo invierten en papel del Estado».¹⁵

Ja l'any 1880, un soci de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) afirmava que «la principal causa de la decadencia de nuestra agricultura es el absentismo. Si el fabricante abandona su fábrica, si el albañil descuida su obra, si el abogado confía á manos extrañas los pleitos que defiende; ni el industrial, ni el albañil, ni el abogado conseguirán los prósperos resultados que obtienen los que confían al propio esfuerzo la perfección de su trabajo. La naturaleza no hizo excepción alguna en favor de la clase agricultora; sujeta como todas á la dura ley del trabajo, ha de comprender que el estancamiento es la muerte, que en el siglo actual pararse es retroceder, que dejar de intervenir en la lucha del trabajo es rendirse a discrecion y entregar el dominio de nuestra hacienda y quizá de nuestra libertad á los que con el trabajo acumulado se transforman en verdaderos potentados de la tierra, levantando su nombre por encima de todas las grandezas ... Los propietarios rurales no toman, pues, posesion de sus fincas, tienen una propiedad nominal cuyas rentas filtran al través de las cuarteadas paredes de sus casas de campo. En cambio, dentro de estas paredes, vegeta el colono, desligado completamente de su dueño á quien apenas conoce, a quien no tiene amor, ni siquiera simpatía, que se acostumbra á mirar las tierras como propias y que entrega los frutos y arrendamientos, escatimando lo que puede, como si fuera un censo que grava la hacienda propia».¹⁶

Com es veu, els propietaris percebien que l'absentisme no sols impedia el control directe de les formes d'explotació i l'orientació productiva més adequada de les seves heretats (d'altra banda imprescindible per a mantenir el creixement de les rendes de la terra i, per tant, per a garantir la posició social preeminent que els propie-

15. «La agricultura y los agricultores». *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 5-1922.

16. «El absentismo». *Revista del IACSI*, 1-12-1880.

taris havien mantingut), sinó que, al mateix temps, els deslegitimava la seva funció social i els limitava el control i la seva influència en el món rural. El fundador de la Cambra Agrícola de Maldà, Guillem de Boladeres, en una memòria sobre «Economía rural» advertia de la importància transcendental que tenia la presència del propietari en el camp per tal d'evitar que fos considerat un mer rendista, fet que, afirmava, «es el germen destructor de la vida rural: es el creador y propulsor de la anti-patía, más aún, del odio del colono al propietario; es el fomentador de la idea avasalladora en el proletariado de que hay castas de explotadores y explotados, y, en una palabra, es el difundidor de las doctrinas socialistas que irradian de las urbes al campo y que, de llegar el día en que hagan presa en el proletariado rural, será imposible el cultivo de las tierras. No es, pues, el absentismo origen solamente del atraso en los procedimientos culturales, es también punto de partida para la intromisión de las doctrinas demoleedoras en el proletariado agrícola, que tan funestas consecuencias puede alcanzar».¹⁷

Aquesta preocupació per la desintegració del món rural tradicional va fer que els sectors més lúcids de la gran propietat lideressin el moviment agrari que, al mateix temps que promovia el canvi tècnic per adaptar-se a la nova situació dels mercats, renovés les solidaritats verticals i, d'aquesta manera, les formes de control social sobre les classes subalternes. Aquesta fou l'estratègia de l'IACSI, que a l'inici de la dècada de 1890 es proposava «aumentar nuestras filas por medio de grandes masas en el campo, atraídas por el incentivo de un bello ideal por ellos acariciado, consistente en el establecimiento de numerosos gremios o sindicatos agrícolas cuya misión tendiera a vivificar el espíritu de las clases labriegas para proveer mutuamente, bajo el amparo de nuestro Instituto, a la satisfacción de sus necesidades»,¹⁸ si bé no ho aconseguiria fins a la creació de la Federació Agrícola Catalana, l'any 1899, que aviat incorporaria també associacions de les Illes (FAC-B).¹⁹

Un dels exemples més reeixits de la vinculació de la pagesia al moviment agrari liderat pels grans propietaris és el de la Cambra Agrícola de l'Empordà. Tenia uns precedents clars: l'any 1845 els principals contribuents de la comarca havien fundat una Societat d'Agricultura de l'Empordà,²⁰ probablement la primera d'Espanya, des de la qual el 1859 Narcís Fages de Romà va fundar la Subdelegació de l'IACSI a Figueres. Ell mateix va presidir la subdelegació fins que va morir, l'any 1884, i uns anys després el seu fill Carles Fages de Perramon la va reconstituir amb

17. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*. Vol. VIII, núm. 31, [Barcelona], 1911, p. 12.

18. IACSI. *Memòria de l'any 1892*.

19. Vegeu PLANAS, Jordi. «L'IACSI i l'associacionisme agrari català a l'inici del segle XX». *Segones Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Alguaire 13-15 de març de 1997 (en premsa).

20. Vegeu CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres*. Vic: Eumo Editorial, 1990, p. 238 i s.

la voluntat de vincular-hi la petita pagesia i que «lo pagés que's dedica al seu art y no vol ser rutinari pugui concórrer lo dia de mercat a la Subdelegació á demanar parer en sas dificultats».²¹ Al començament dels anys noranta la subdelegació comptava amb un local amb cafè, una sala de lectura, secretaria i un saló d'actes amb una capacitat per a unes tres-centes persones: «Lo pacte es acudir, com mes millor, los dias de mercat á dit local després de dinar, y allí, tot prenent café, ó acabat de pendrel, si la importancia del assumpto ho requereix trasladantnos al pis, tenir las conversas agrícolas, tan útil a tots com agradables, y que han vingut á donar forma al acte necessari de comunicarse uns als altres las impresiones, las necessitats, los desitjos, los experiments, etzétera, sens acudir á la forma solemne de Conferencia y molt menos á la calamitosa de discussions al estil parlamentari. En los dias que no serán de mercat, si se reuneixen allí una ó dos dotsenas de socios, tant millor: sempre hi estarán ab més profit que en cafés ahont se politiqueji; o se fasse tal volta cosa pitjor.»²²

Tot i que ja entrat el segle XX la subdelegació de Figueres continuava existint, la seva activitat devia ser pràcticament inexistent, perquè el projecte de la Cambra Agrícola de l'Empordà responia al fet que els propietaris i agricultors de la comarca es trobaven «desperdigados ..., sin tener una asociación en que cambiar impresiones».²³ La Cambra es fundà l'any 1900 per iniciativa de «dos ó tres señores» que no es proposaven la creació d'un centre agrícola circumscrit a la comarca empordanesa, sinó «una poderosa asociación que abarcando todas las fuerzas agrícolas de la Provincia, pudiese regenerar nuestra agricultura y servir de fuerte salvaguardia á sus legítimos intereses»;²⁴ molt aviat van constituir una delegació a Girona, una subdelegació a Santa Coloma de Farners i sucursals a Hostalric, Llagostera i Palafrugell, i van establir representació en una bona part dels pobles de tota la província tot superant el miler de socis, entre els quals es podia trobar «desde el acaudalado propietario al simple obrero del campo».²⁵

Les seves principals activitats eren la compra-venda d'inputs agrícoles (de sofres, sulfats i adobs químics sobretot), el lloguer i la venda de maquinària, el ser-

21. *La Pagesia*, 20-6-1891.

22. *Ibidem*.

23. *La Cámara Agrícola. Hoja de propaganda*, 6-1-1900. Segons una altra font, «cuando se fundó la Cámara, no existía en la provincia agrupación agrícola alguna» (*Bodas de Plata de la Cámara Agrícola Oficial del Ampurdán*. Figueres: Imp. E. Casellas, 1925, p. 12).

24. *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 1-4-1900. Aquesta esfera d'acció constava de forma explícita en el Reglament general de la Cambra de l'any 1901: «La Cámara tendrá por objeto la defensa y el fomento de la agricultura de la región Ampurdanesa, en especial, y en general la de toda la provincia de Gerona» (art. 1).

25. *Memoria redactada por Luis M. Jordi Alvarez y letida y aprobada en la Asamblea general celebrada el día 3 de Enero de 1901*. Figueres: Imp. de Mariano Alegret, 1901.

vei de préstecs a través d'una caixa d'estalvis i la divulgació de coneixements tècnics agrícoles per mitjà del seu butlletí i de conferències, certàmens i exposicions. També va crear una biblioteca, un laboratori químic per fer consultes gratuïtes per als socis i dos camps d'experiències, a més d'establir una exposició permanent amb mostres de les diferents produccions dels socis per gestionar-ne la venda i de productes industrials d'aplicació a l'agricultura. En fou president des de la fundació de l'entitat fins que va morir, l'any 1933, Eusebi de Puig i de Rich, un gran propietari comarcal vinculat a l'IACSI (en fou president durant els anys 1911-1915) i que durant molt de temps fou també Cap de Foment de la província de Girona.

Durant els primers anys del segle XX, aquestes cambres agrícoles que es movien dintre de l'òrbita de l'IACSI van aconseguir mobilitzar la petita pagesia i van constituir un moviment agrari de proporcions notables, sense que les forces d'esquerra poguessin oposar-hi una estratègia alternativa important: l'ofensiva dels propietaris semblava que tenia èxit, hegemonitzant un moviment de caràcter interclassista que contrastava amb l'atomització de la societat pagesa. Però les cambres agrícoles no eren un instrument prou eficaç i renovat per mantenir aquesta capacitat mobilitzadora. Des del butlletí de la Cambra Agrícola de l'Empordà es feia notar, pocs anys després de la seva fundació, la falta de participació dels socis en la vida de l'entitat (una constant en aquesta classe d'associacions), i es va arribar a la conclusió «que'ls agricultors ampurdanesos si bé'ns hem associat, entrant així en l'únic camí pera refer la nostra agricultura, pero an aquest camí ens hi hem encallat, porque per l'e-goisme dels uns y la dexadesa dels altres, no hem encertat á organisarnos de manera que la nostra Associació tinga la vida feconda y vigorosa que reclaman las necessitats cada día més apremiants del país».²⁶ Així es posaven de manifest els límits que hi havia en la mobilització agrària promoguda pels grans propietaris.

Els límits del model associatiu dels propietaris

Durant els anys de la guerra europea, la confluència de diversos factors va posar en crisi el model associatiu bastit pels grans propietaris a principis del segle XX. Un d'aquests factors fou la tasca dels Serveis d'Acció Agrària de la Mancomunitat que, tot i que va partir de la iniciativa d'alguns grans propietaris,²⁷ va impulsar un coo-

26. MALAGARRIGA, Joseph. «Sobre'l mal y el remey de la nostra agricultura». *Boletín Oficial de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, 1-5-1905.

27. Segons Alexandre Galí, «la primera proposta va ser feta en la quarta reunió de l'Assemblea de la Mancomunitat l'any 1915 per quatre diputats propietaris agrícoles, els senyors Parellada de Naveran, Jordà, Barata i Fages i Jansana». Vegeu GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900 a 1936)*. Vol. VI, Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1982, p. 132-133). El mateix Galí a la pàgina 187 afirma que té «la sospita que l'organització dels Serveis de la Mancomunitat va contribuir a esmoreir l'obra de la Federació (Agrícola Catalana-Balear).

perativisme amb un caràcter molt més «empresarial», sovint especialitzat en una branca de la producció (cellers cooperatius, sindicats de vaquers, exportadors de patates, cultivadors d'avellana...) i que constituïa un model diferent respecte del de les velles cambres agràries creades al començament del segle. En aquestes noves associacions, tot i que es mantingué el caràcter interclassista, va desaparèixer totalment el discurs pairalista. Ja no hi trobem el paternalisme dels grans propietaris, ni el component religiós, ni el vell discurs sobre l'articulació del món rural entorn de la família i de la casa pairal. Probablement el suport institucional de la Mancomunitat va possibilitar l'èxit d'iniciatives lligades a petits propietaris i pagesos que fins aleshores s'havien trobat amb moltes dificultats per bastir els sindicats i les cooperatives fora de la tutela dels grups dirigents, fossin professionals liberals (advocats, etc.), el clergat, o bé els mateixos grans terratinents.²⁸

Però fins i tot quan aquests n'eren els promotors, el caràcter de les associacions agrícoles havia canviat. La mateixa Unió de Vinyaters (1911), que havia sorgit de l'entorn de la FAC-B i que aglutinava els grans propietaris de les comarques vitícoles de Catalunya, constituïa un model associatiu diferenciat que centrava tots els esforços en la defensa dels mercats i que va aconseguir mobilitzar els viticultors al voltant de reivindicacions estrictament econòmiques. Es pot descobrir un perfil semblant en el Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell (1917), en el Sindicat Agrícola de Cervera (1918) i també, per exemple, en els sindicats exportadors de patates primerenques que, en el període més esplendorós de l'associacionisme agrari del Maresme, s'agruparen en la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral (1927).²⁹ Aquestes són algunes de les organitzacions que l'any 1931 fundaren la poderosa Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, una federació que durant la Segona República —tot i la participació remarcable que hi tenien els grans propie-

28. Les dificultats per a l'organització autònoma de les classes subalternes ha estat un fet destacat en múltiples ocasions, sobretot pels estudiosos del sindicalisme catòlic per als quals és un element explicatiu important. Vegeu, per exemple, MARTÍNEZ LÓPEZ, Alberte. *O cooperativismo católico no proceso de modernización da agricultura galega, 1900-1943*. Vigo: Diputación Provincial de Pontevedra, 1989, p. 12.

29. POMÉS, Jordi. *Les «Mataró's Potatoes» i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*. (La Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral). Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1991. El Coordinador Nacional de la Unió de Pagesos de Catalunya confessava recentment la seva sorpresa desagradable perquè aquests sindicats «no eren una opció tan progressista com m'havia semblat ... Llegint *La PAGESIA*, òrgan de la Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral, he tingut ocasió d'adonar-me del contingut ideològic del discurs sindical de molts dels seus líders: apolític, economicista i sense contingut social, tractant de fer veure als pagesos que l'afiliació al Sindicat s'havia de fer per raons bàsicament econòmiques per competir amb el comerciant de torn. Com si l'únic problema objectiu a resoldre fos el preu de compra dels adobs i el preu de venda de la patata 'Royal Kidney' al mercat de Londres». Vegeu Josep Riera. «Pròleg». Dins COLOMER, Margarida. *Josep Calvet i Móra. La trajectòria d'un rabassaire argentoni, 1891-1950*, Argentona: Ajuntament d'Argentona, 1996, p. 11.

taris — va demostrar la seva independència de l'acció patronal portada a terme per l'IACSI.³⁰

En els anys vint es va consolidar aquest nou model i al mateix temps es va produir la decadència de les cambres agrícoles que havien estat promogudes cap al començament del segle XX pels grans propietaris vinculats a l'IACSI. Ja hem esmentat el cas de la Cambra Agrícola de Maldà, que va tenir una vida efímera després d'haver aglutinat inicialment alguns milers d'agricultors. No és pas l'únic exemple: la Cambra Agrícola del Baix Llobregat, creada el 1904, afrontava pocs anys més tard una situació semblant. En l'assemblea general de 1911 un dels socis «se lamenta de la indiferencia que rodea á la Cámara, lo cual priva á esta de atender los servicios prescritos en sus estatutos en beneficio de todos». El president li exposà que compartia les seves idees, però que els desitjos de la Junta «se han visto obligados a vegetar con poco provecho, dados los escasos elementos de que han dispuesto, pues aun están por constituir las delegaciones de los pueblos, cada día más difícil por las deserciones de socios», que havien quedat reduïts aleshores a un total de 141.³¹

Poc temps després es detectava un cas semblant en la Cambra Agrícola de Solsona, que en el seu butlletí es lamentava perquè, després d'haver nascut forta i vigorosa, tenia molt poc seguiment entre els agricultors de la comarca. La Cambra de Solsona s'havia constituït cap a finals de 1911 després d'una llarga campanya de propaganda en la qual havien participat alguns dels dirigents de l'IACSI, de la FACB i de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat, amb l'objectiu d'abastar dotze municipis d'una comarca en la qual no existia «ni la més petita Associació agrícola ni similar». També en aquest cas el control de l'entitat estava en mans dels grans propietaris locals, entre ells el mateix alcalde de Solsona, que encapçalava una Junta Directiva que —segons s'afirmava a la revista de l'IACSI— «se pot calificar d'altura»;³² i també en aquest cas la iniciativa havia topat amb un escàs seguiment dels pagesos de la comarca. A propòsit de les seves queixes, un dels dirigents de la Cambra del Baix Llobregat afirmava: «Aquesta declaració que am tanta franqueça ens fa el 'Botlletí de la Cambra de Solsona', podríem igualment ferla la majoria de Cambres y Sindicats; porque si ens hi fixém, si examinavem detingudament les seves llistes de socis, ne treuríem el convenciment de que no solsament no hi son tots els que deuríen serhi, sino que, pel contrari, hi falten l'immensa majoría. ¿Com fora possible,

30. El mateix president de l'IACSI va mostrar la seva perplexitat i el seu disgust, amb motiu de la creació de l'USAC, perquè era una iniciativa independent de l'IACSI, quan precisament «entien de que es él (l'IACSI) el más indicado para reunirlos a todos (els sindicats agrícoles) en su propia Casa» (Baró d'Esponellà. «Agrarismo». *Revista del IACSI*, 1-1931).

31. *Revista de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat*, assemblea de 17-12-1911.

32. «Se pot calificar d'altura la present Junta, puix després de ser casi tots grans propietaris (los dos primers segurament que son los majors contribuyentes per territorial en Solsona) resultan ser personas de prestigis y amor á la comarca» (*Revista del IACSI*, 5-11-1911).

d'altra manera, que entitats agrícoles qu'extenen la seua acció sobre comarques compostes de vinticinó o trenta pobles, la majoria d'ells, per no dir la totalitat, quina principal riquesa es l'agricultura, compten solsament amb un centenar de socis?»³³

Una explicació d'això, l'hem de trobar en la falta d'adequació d'aquestes associacions a les necessitats derivades de la nova situació econòmica de l'activitat agrícola: en termes generals, les cambres agrícoles no van respondre a les expectatives que havien creat i van tenir poca incidència en la intensificació de la producció que n'havia inspirat la creació. La voluntat d'establir serveis pràctics als agricultors (subministraments d'adobs i llavors, lloguer de maquinària, crèdit, etc.) no encaixava fàcilment amb unes associacions dirigides per uns propietaris que —tot i la ideologia productivista— desenvolupaven les activitats cada vegada més fora de l'àmbit agrícola, que poques vegades dirigien personalment les explotacions i que, per tant, només podien afavorir l'aplicació de noves tècniques a les seves finques molt indirectament. El resultat d'això era un funcionament deficient de les activitats cooperatives. Sovint els defectes en la gestió d'aquests serveis acabaven per reduir-los a una activitat testimonial, fet que naturalment repercutia negativament en la vida global de l'associació. És probable que moltes d'aquestes associacions introduïssin algunes millores tècniques a les seves respectives comarques, però més per mitjà de la difusió de coneixements tècnics i com a esperó per a la seva adopció, que no pas com a conseqüència del desenvolupament d'activitats cooperatives o de la funció creditícia.

Aquest fou, sens dubte, el cas de la Cambra Agrícola del Vallès, creada l'any 1901 pels grans propietaris de la comarca per tal de portar a terme funcions cooperatives, principalment el subministrament d'inputs agrícoles als socis. Al cap de cinc anys un informe d'ordre intern descrivia una situació a la vora del desastre: «Falta capital flotant pera pagar al comptat, direcció i administració, de manera que no faltin materies al seu dia y hi hagi els menors sobrants possibles ... Se compra a fiar pera pagar ab diners que encara s'han de fer; ve el dia de pago y no hi ha cuartos; s'han de demanar prorrogues del plasso fixat pera'l pago. Els interessos maten els beneficis. La cantitat que importen els interessos, no s'ha carregat o afegit al preu de compra y si s'hi carregués, obligaria a vendre a preus mes cars que'ls revedors locals ... Si aixó dura, al cap de dos o tres anys el soci més entusiasta de la C. (Cambra) deixarà de venir a comprar ... A consecuencia de la falta de capital, no's demana de moment tot lo que's necessita, pera evadir el pago de crescuts interessos, derivant-se d'aquí una complicació en l'administració y essent causa de que moltes vegades no's pugui servir als parroquians.»³⁴ Al cap de l'any la Cambra tenia un

33. BORRELLI, Josep M. «Realitats». *Revista de la Cambra Agrícola del Baix Llobregat*, 4-1912.

34. Vegeu PLANAS, Jordi, «Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)». Dins *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental*, núm. 4. [Ajuntament de Granollers] (1991), p. 113 i s.

deute per llavors i altres inputs agrícoles de 25.327 pessetes i tenia al magatzem unes existències (que van arribar amb retard) per valor de 8.103'90 pessetes en llavors, 6.670'55 pessetes en adobs i 833'85 pessetes en sofres i sulfats, és a dir, uns estocs per valor de 15.608'30 ptes., mentre que durant l'any s'havia venut tan sols per valor de 9.707'70 pessetes. Aquesta situació tan desfavorable s'atribuïa, ultra que a la falta de capital circulant, a la mala gestió dels encarregats de la secció de compra-venda, és a dir, als mateixos membres de la Junta Directiva. S'argumentava que «es molt difícil, per no dir impossible, exigir dels encarregats de la c.-v. (compra-venda) la competència, l'interés y l'activitat d'un comerciant particular. Y tot lo que no sigui posarse en condicions iguals als competidors particulars, naturalment que significa lluitar ab armes desiguals. La S. de c.-v. (Secció de compra-venda) exigeix que'ls que la formen, no pensin en altra cosa; o al menos que si ve'l cas, considerin com a secundaris els seus interessos y obligacions particulars. Y com a regla general, no cal esperar que un particular posposi als interessos de la colectivitat, els seus propis». En conseqüència, es proposava que la Cambra es desprengués de l'administració de la Secció de compra-venda i l'arrendés a uns professionals, és a dir, que la Cambra renunciava a evitar la intermediació dels comerciants, que era l'objectiu d'aquests serveis cooperatius.

Uns anys més tard, la delegació de la Cambra del Vallès a Caldes de Montbui, que agrupava un bon nombre ed petits pagesos i que tenia l'activitat cooperativa més intensa, es va dissoldre per fundar un sindicat independent de la Cambra, fet que serviria —segons proposava un dels socis en una assemblea— «para mayor facilidad en las operaciones que esta sociedad realiza al propio tiempo que contribuir a la mejor marcha administrativa de la misma». L'amonestà un dels propietaris membre de la Junta, que li va contestar que «el fin y objeto primordial de estas asociaciones no es el de obtener mayores beneficios metálicos ni mayores lucros posibles, sino el de asociarnos para amparar, proteger y velar por los intereses que á los agricultores atañen o afectan; el de establecer cuantas relaciones posibles sean con las demás asociaciones que á igual fin que la nuestra estan fundadas, para que siguiendo el refrán de que 'la unión hace la fuerza' pudiéramos conseguir no se dictaran ciertas leyes ni se impusieran ciertos tributos que más de las veces perjudican en alto grado los intereses de la agricultura».³⁵

És clar, doncs, que per a aquest propietari (i em sembla que és un cas ben representatiu dels promotors de la major part de les cambres agrícoles) la funció principal de l'associacionisme era constituir un grup de pressió poderós en defensa dels seus interessos. Però els altres socis de la delegació no ho entenien de la mateixa manera, perquè poc temps després el president proposaria la dissolució de l'entitat,

35. *Llibre d'Actes de la Delegació de la Cambra Agrícola del Vallès a Caldes*, assemblea de 22-1-1911.

atès que una gran part dels socis se n'havien apartat per fundar una societat totalment independent de la Cambra. Des d'aleshores la Cambra del Vallès va perdre bona part del seu impuls i va portar una vida lànguida fins a l'arribada de la Segona República, moment que la seva activitat s'orientà fonamentalment cap a la defensa patronal. El nou sindicat, en canvi, aviat es va convertir en «uno de los más perfectamente organizados»: ³⁶ l'any 1915, en complir-se el primer any d'existència, ja comptava amb 194 socis (una xifra ja superior a la Cambra Agrícola del Vallès), els quals van anar augmentant fins a situar-se per sobre dels vuit-cents a finals dels anys vint, mentre que la Cambra quedava per sota de la cinquantena. Aleshores el Sindicat Agrícola de Caldes comptava amb edifici propi, amb un molí per a pinsos per al bestiar i una màquina de batre i empacadora, havia establert una caixa rural que facilitava crèdit als socis per valor de 200.000 pessetes i subministrava llavors, pinsos, adobs, sofres i sulfats; en conjunt importaven més d'un milió de pessetes.

La Cambra Agrícola del Pla de Bages va tenir una evolució semblant. Fundada l'any 1905 a partir de l'exemple del Gremi d'Agricultors de Manresa i amb un nombre inicial de 300 socis de més de trenta pobles diferents de la comarca, va tenir una vida activa només durant la primera dècada del segle; portava a terme una tasca important de divulgació de les tècniques agrícoles per mitjà de conferències, curssets, exposicions i del butlletí *La Pagesia*. D'acord amb la principal orientació productiva de la comarca, va crear un sindicat vitícola per a destil·lar alcohols de forma cooperativa (1906) i un laboratori químic per analitzar els vins i altres productes agrícoles (1909). «Després, es limitarà a protestar davant de determinades conjuntures ... a la II República, la Cambra prendrà partit clarament en defensa dels interessos dels propietaris i, a la pràctica, serà substituïda per la Mutual Agrària, clarament orientada cap a la defensa dels propietaris, que fins aleshores era una simple secció.» ³⁷ L'any 1924, i des del butlletí de la Cambra, es reconeixia públicament la crisi de l'entitat: «Aquí al Pla de Bages (cal dir-ho ben secament) de la Càmbrà Agrícola sols en resta el nom, la seva actuació n'ha estat tan migrada, que avui dia l'organisme més important de nostra comarca ha conservat sols el titular, el demés ha estat completament nul.» ³⁸

Ramon Vidal i Trull, un dels fundadors del Sindicat Agrícola de Cervera i de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya, era de l'opinió que «molts dels sindicats agrícoles que varen fundar-se anys enrera varen nàixer amb més cor que no pas cap; molta germanor, moltes bones intencions, grans propòsits ... Aquells sindicats tot cor, que no feien cap bé, perquè no volien fer cap mal, moren ofegats per l'indife-

36. *Revista del IACSI*, 3-1925.

37. FERRER, Llorenç «Agricultura i associacionisme agrari». Dins *Història de la ciutat de Manresa (1900-1950)*. Vol. II. Manresa: Caixa de Manresa, 1991, p. 199.

38. «L'actuació de la Càmbrà Agrícola». *La Pagesia*, 5-1924.

rencia dels seus pagesos que no hi veuen cap resultat, i el cansament dels directius que no cobren cap quota». I afegia que «el sindicat no és un fi, sinó que és un medi i com a tal s'ha de portar»,³⁹ sintetitzant d'aquesta manera una concepció totalment diferent a la dels propietaris que havien impulsat les cambres agrícoles. Per a ell la sociabilitat era una qüestió totalment secundària i criticava els sindicats que en els seus locals socials comptaven amb una sala de cafè, fet que, segons ell, desdeia d'un sindicat agrícola: «el Sindicat que el tinguin per a treballar, el Sindicat és com una eina moderna per a fer bona feina i les eines treballant es conserven lluentes, en el cafè s'hi rovellen».⁴⁰ En tenia un exemple ben a prop: l'any 1905 s'havia fundat a Cervera la Cambra Agrícola de la Segarra i l'Urgell amb l'objectiu de difondre les noves tècniques i permetre la compra en comú de llavors i adobs minerals; però pel que sembla, fou la secció recreativa la que va tenir més importància i en canvi la Cambra es va mostrar incapaç de canalitzar les queixes dels pagesos de la comarca contra la política cerealista del Govern, una protesta que va acabar donant lloc a la creació del Sindicat Agrícola de Cervera l'any 1918.⁴¹

Podríem aportar altres exemples semblants, però potser resulta més aclaridor un altre testimoni ben significatiu, el del propietari Santiago de Riba i d'Espanya (1880-1936), que aleshores dirigia l'oficina juridicoadministrativa de l'IACSI (un magnífic observatori de totes les qüestions socials i jurídiques de l'agricultura catalana) i que uns anys més tard arribaria a la presidència de l'Institut. L'any 1919 aquest propietari feia una afirmació categòrica a les pàgines de la *Revista del IACSI*: «L'experiència ensenya que han fracassat completament les associacions mixtes, compostes de propietaris que no's conren les terres i de pagesos. Els interessos d'uns i altres no són pas iguals, encara que siguin harmònics, i els coneixements tampoc. El propietari il·lustrat, coneixedor dels problemes econòmics i jurídics, deu reservar-se el paper de conseller, de protector del Sindicat, però aquest deu ésser dirigit pels mateixos que n'han de treure directament els beneficis; ells, més que ningú, saben fer les adquisicions de matèries que han de consumir, saben les necessitats i dificultats que tenen i saben pràcticament, en cada moment, lo que convé fer. Necessiten el consell de l'amo intel·ligent, però no necessiten, ni els hi convé, ser dirigits per ells. ¡Que n'és de rica l'iniciativa dels pagesos catalans quan saben que d'ells depen l'èxit o la fallida! ¡Que en són de murmuradors quan saben que dintre del Sindicat han de fer lo que els amos els hi diuen! ¡Quantes associacions agrícoles han fracassat per aquesta causa! Podem dir que, fóra escadusseres excepcions, per

39. DE MONPALAU, Vidal. «El meu parer». *Guiatge Agrícol. Portaveu del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sampedor*, 8-1929.

40. *Ibidem*.

41. RAMON, Josep M. «El 'Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca': Dels orígens a la reconstrucció de la fàbrica de farines (1918-1924)». *Miscel·lània Cerverina*, 10. Cervera: Centre Municipal de Cultura, 1996.

aquesta causa, fins ara, l'associació agrícola no havia pogut floreixer degudament aduc les iniciatives esmerçades per tants de bons patricis». Santiago de Riba proposava promoure els sindicats agrícoles per evitar la qüestió social agrària, «però aquests han d'ésser ben orientats, no volguen mai fer-los servir d'instrument per a tenir lligats a n'els terratinents, reservant-se els grans propietaris la seva direcció.»⁴² Amb uns vint anys de retard, se certificava el fracàs del model associatiu de les cambres agrícoles; però el més sorprenent del cas és que aquesta desqualificació sense pal·liatius es feia des de la institució que més havia impulsat aquest tipus d'associacions en els primers anys del segle.

El darrer recurs: el sindicalisme catòlic agrícola

La conflictivitat social dels anys de la Primera Guerra Mundial va acabar de posar en evidència les contradiccions del discurs pairalista que sustentava el vell model associatiu. Una conflictivitat que desembocà en l'organització d'un moviment pagès contraposat a l'associacionisme interclassista, amb una clara vocació de sindicalisme de resistència i que cristal·litzà amb la creació de la Unió de Rabassaires (1922). L'articulació d'aquest associacionisme de classe va fer veure als propietaris la necessitat de trobar noves solucions dintre de l'estratègia interclassista: s'intentà de fer-li front amb l'impuls del sindicalisme catòlic agrícola, que fins aleshores havia tingut una presència gairebé testimonial a Catalunya, tot i que l'element catòlic ja havia estat present en les cambres agrícoles fundades en el tombant de segle.⁴³

Mossèn Josep M. Rovira, que seria un dels seus propagandistes més actius, assenyalava la identitat d'objectius entre el sindicalisme catòlic i l'associacionisme promogut per l'IACSI, el qual —segons deia— pretenia «convertir la nostra terra en una Associació Agrícola en cada poble y una influència moral del representant de la Iglesia en cada una d'aquestes associacions, lo qual no pot negarse que es hermosíssim y factible, perque el poble arreu fa temps que ho ha demanat». I afegia:

42. DE RIBA, Santiago. «Els actuals problemes socials i l'Agricultura Catalana». *Revista del IACSI*, 20-4-1919.

43. Samuel Garrido ha explicat que en altres regions espanyoles l'Església va desenvolupar un paper com a organitzadora del món rural després de la crisi finisecular semblant al dels propietaris de l'IACSI. Els objectius podien sintetitzar-se en: «mantenir la xicoteta propietat i evitar l'emigració cap a les ciutats, centres de degradació moral; erigir un 'mur de contenció' contra la difusió del socialisme al camp; forjar una societat rural 'harmònica', no conflictiva, en què la coerció caciquil fos substituïda per la subjecció voluntària dels camperols a les directrius de les 'autoritats socials' (o siga, els grans propietaris amics de l'Església); invertir la tendència cap a la 'descristianització' provocada per la penetració en el camp de les idees dissolvents ciutadanes». Amb tot, registra una resposta desigual per part dels grans propietaris. Vegeu: GARRIDO, S. *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1996, p. 54.

«La clerecia parroquial está convenyuda y aprecia'l gran bé que a la causa social reportaría la seva direcció en el camp agrícola.»⁴⁴

Després del trienni bolxevic, en què també es desfermà la conflictivitat al camp català, Mn. Josep M. Rovira encara descrivia la finalitat dels sindicats agrícoles, sense distingir-los del sindicalisme catòlic: «La invasió d'idees socialistes i comunistes que ha tacat a l'immensa majoria dels homes, ha fet que la quasi totalitat de sindicació industrial i comercial fos inspirada en aquest fondo doctrinal i no s'està inactiu per a portar-lo al camp, als nostres Sindicats Agrícoles, que si han resistit com a entitats organitzades, no han pogut escapar a llur influència els individus que les componen ... La lluita produïda per una separació violenta d'estaments socials, llevant-los l'un contra l'altre, es una obra destructora i no podrà portar mai a n'aquella pau i relatiu benestar possible en la vida. No es destruint, sino construint com pot perfeccionar-se l'humanitat i tots i cada un dels factors de producció que l'integren. Aquesta vida constructiva, aquesta ideologia de convergència entre tots els elements que componen la riquesa agrícola, es la finalitat i l'única obra positiva que poden fer els Sindicats Agrícoles de la nostra terra, allunyant-se de l'obra pertorbadora dels contraris.»⁴⁵

Però a mesura que s'accentuava la lluita de classes, l'exaltació de la utòpica arcàdia rural del discurs pairalista era cada cop més insostenible: el sindicalisme agrari va adoptar una orientació molt més social i antisocialista, preocupada fonamentalment per aconseguir la pacificació del camp i disposada a fer concessions per tal de neutralitzar les aspiracions de reforma agrària. Un exemple significatiu, el trobem en l'hisendat gironí Pelai Negre (1895-1984) que defensava la difusió de la propietat de la terra per mitjà dels sindicats agrícoles, fos a través del crèdit facilitat per les caixes rurals, a través d'arrendaments col·lectius o bé convertint-se el mateix sindicat en propietari col·lectiu de terres. El mateix Pelai Negre va portar a terme algunes d'aquestes propostes des de la presidència del Centre Agrícola i Social de Castelló d'Empúries.⁴⁶ Tot i que aquestes idees no sempre foren ben acollides per altres grups de propietaris que hi oposaren un discurs molt més bel·ligerant,⁴⁷ aquestes

44. «Agricultura parroquial». *Revista de la Càmera Agrícola Oficial del Vallès*, 5/6-1911.

45. «Sindicació». *Avenç Agrícola*, 15-8-1921.

46. SAGUER, Enric. «Acció social contra la reforma agrària. La Federació Sindical Agrària de Girona i la defensa de la propietat». *Revista de l'IACSI*, extra 140 aniversari. I també: SAGUER, Enric i TÈBAR, Javier. «Pelai Negre: Un hisendat gironí i la qüestió agrària (1921-1939)». *Revista de Girona*, 144, 1991.

47. De la mateixa manera que Samuel Garrido per al cas valencià (GARRIDO, S. *Treballar en comú...*, p. 98 i s), Joan Puigbert detecta el desinterès o fins i tot el boicot dels propietaris al sindicalisme catòlic gironí (PUIGBERT, J. «Sindicalisme agrari catòlic a Girona (1906-1920). L'exemple del sindicat de Banyoles». Dins *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1993, pàg. 143).

propostes transaccionals no foren exclusives del catolicisme social, sinó que també sorgiren propostes semblants des del mateix IACSI.⁴⁸ Alguna cosa havia canviat, per tant, en l'univers de la gran propietat rural.

El fet és que per a mantenir la pau social al camp, el discurs pairalista ja era totalment inservible. El president de la Federació Sindical Agrària de Girona, Jaume Rosich, explicava l'any 1919 la necessitat del component religiós en els sindicats agrícoles per tal de contrarestar les idees comunistes i desenvolupar una acció social paternalista que no portaven a terme els sindicats agrícoles neutres: «Entenem que és indiscutible que els Sindicats agrícoles han d'ésser confessionals, és a dir catòlics. No és possible desatendre's, avui, del fet real, innegable, de que les idees comunistes posen en perill tota una organització social basada en el dret de propietat, davant les quals sols pot oposar-hi, l'afirmació cristiana de la llegitimitat d'aquest dret, que, per altra part, imposa deures sagrats als que són, segons la doctrina social catòlica, mers administradors d'una riquesa que han de distribuir efusivament entre els pobres i menesterosos, un cop satisfetes llurs necessitats reals. I aquesta concepció dels deures que la possessió dels béns materials imposa, font indiscutible de pau social, és impossible cercar-la fora de la doctrina catòlica i menys en les doctrines lliberals en que s'apoiem —vulguen o no reconèixer-ho— els que patrocinen i propaguen que els Sindicats Agrícoles han d'ésser neutres».⁴⁹ El sindicalisme catòlic es convertia en el darrer recurs per evitar la fractura social i, en definitiva, la pèrdua definitiva de les pautes socials del món rural tradicional.

Cloenda

Tanmateix, aquesta incapacitat dels sindicats i cambres agrícoles tradicionals i del discurs pairalista per garantir l'harmonia social no es pot explicar només pel rebrot de la conflictivitat social en el trienni bolxevic i per la influència del moviment obrer organitzat a les ciutats —com volien creure alguns propietaris—, sinó que obeeix a causes més profundes que s'anaven dibuixant des de molt abans en l'estructura del camp català. Com ha assenyalat Llorenç Ferrer, els arguments del pairalisme «xocaven amb la realitat ... La crisi agrària de la fi de segle, la pressió del món urbà, el valor creixent dels actius industrials, la política fiscal relacionada amb

48. «Es de admirar el hecho social recogido repetidamente en esta *Revista del Instituto* consistente en la adquisición por parte de pujantes Sindicatos de bienes inmuebles destinados a ser cultivados por los propios asociados ... Es de desear que cunda tan plausible ejemplo y que aprovechándose de las ventajas que ofrece la vigente ley de Sindicatos agrícolas, así como la situación comercial de muchas comarcas agrícolas, sean cada día en mayor número los sindicatos que aprovechen las propicias circunstancias que se ofrezcan para convertir en pequeños propietarios los, hasta ahora, meros obreros del campo» (*Revista del IACSI*, 5-1-1920).

49. ROSICH, Jaume. *Els sindicats agrícoles gironins*. Girona: Tip. Massó, 1919, p. 7-8.

el sistema hereditari, l'enriquiment i l'ascens social dels cabalers col·locats en professions liberals davant de la desvaloració social de l'hereu pagès, etc., començaven a minvar les actituds dels hisendats rurals». ⁵⁰ Ens trobem, en darrer terme, amb el progressiu retrocés del pes econòmic i social de la gran propietat rural com a conseqüència de la pèrdua de rendibilitat relativa de la terra (la qual cosa també s'ha anomenat la «derrota» del rendista), un procés que es pot rastrejar des de mitjan segle XIX i que s'acceleraria a partir de la crisi finisecular, provocant una crisi d'identitat dels grans propietaris. Es tracta d'un fenomen d'abast europeu paral·lel a la creixent subordinació del sector agrari al procés d'industrialització i d'urbanització iniciat en el segle XIX, que donaria lloc a una consolidació progressiva de la petita propietat pagesa en detriment de la gran propietat rendista. ⁵¹

L'associacionisme agrari no podia ser un fet aïllat d'aquesta nova situació: tot i que l'IACSI i els sectors més lúcids de la gran propietat hi dedicaven grans esforços, amb l'esperança de poder continuar mantenint el seu paper de dirigents de la societat rural després de la crisi, el model de les cambres agrícoles «mirava al passat»: perseguia la pervivència del vell món rural, amb les seves concepcions patriarcal i jeràrquiques, més que no pas s'adequava a les noves necessitats del sector agrari. En els anys del tombant de segle, la mobilització agrària va aconseguir enquadrar la petita pagesia en les cambres agrícoles: semblava que aquest model tenia èxit i que els propietaris havien recuperat el protagonisme en les relacions socials, aparentment estables durant gairebé dues dècades. La seva estratègia, però, no es va demostrar viable a llarg termini i en els anys trenta l'enfrontament obert entre propietaris i pagesos va acabar de trencar totes les possibilitats del discurs pairalista com a referent simbòlic. En aquest sentit, l'intent dels propietaris de recompondre el món rural tradicional va acabar fracassant; i aquest fracàs, d'altra banda, és un testimoni més que la crisi agrària de finals del segle XIX no fou un fenomen conjuntural, sinó que fou una crisi estructural del món rural amb moltes implicacions, les quals, en definitiva, feien impossible el retorn a aquella societat que la ideologia pairalista havia idealitzat.

50. FERRER i ALÒS, Llorenç. «La crisi del pairalisme». Dins *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. VIII, p. 122-123.

51. Vegeu MALATESTA, Maria. «La deruralizzazione delle élites. Il caso italiano nel contesto europeo 1800-1914». Dins Pier Paolo D'attorre e Alberto De Bernardi (a cura di). *Studi sull'agricoltura italiana. Società rurale e modernizzazione*, Annali 1993. Milà: Feltrinelli Editore 1994, p. 157-194; KONING, Niek. *The failure of agrarian capitalism. Agrarian politics in the United Kingdom, Germany, the Netherlands and the USA, 1846-1919*. Londres i Nova York: Routledge, 1994. Sobre la consolidació de la propietat pagesa a Catalunya, vegeu els treballs aplegats dins Ramon GARRABOU (coord.). *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*. Madrid: MAPA, 1992, i especialment la tesi doctoral d'Enric Saguer. «La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (el Baix Empordà, 1850-1940)», Universitat de Girona, 1996.